

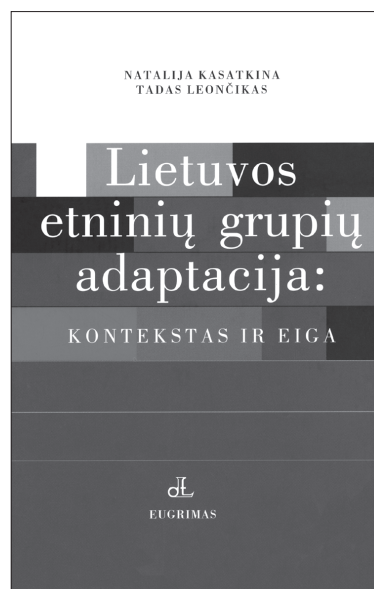
Algimantas Valantiejus

Etniškumas kaip tyrimo objektas

Kasatkina, Natalija; Leončikas, Tadas. 2003. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas. (285 psl.)

Sociologija Lietuvoje darosi įvairesnė, specializuojasi, ir šiuo aspektu sunku neįžvelgti teigiamų pokyčių, nes specializacija reikalauja gilesnio konkrečios srities problematikos pažinimo ir labiau diferencijuotų sąvokų. Viena iš pakankamai seniai išsikristalizavusių sociologijos krypčių kitose šalyse yra etninių tyrimų kryptis. Neseniai pasirodžiusi Natalijos Kasatkinos ir Tado Leončiko knyga *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga* (Kasatkina ir Leončikas 2003) priskirtina šiai sociologijos šakai. Čia pateikiama konkreti medžiaga remiasi atliktos apklausos (2001 m.) ir interviu (2002 m.) duomenimis (į apklausą ir interviu įtrauktos lietuvių, lenkų, rusų, totorių ir žydų etninės grupės). N. Kasatkinos ir T. Leončiko knygą sudaro „Įvadas“, „Išvados“ („Vertinimai ir alternatyvos“) ir 6 skyriai: „Etniškumas šiuolaikinėje visuomenėje“; „Mažumos ir statuso grupės“; „Adaptacija: samprata ir metodologinės prielaidos“; „Lietuvos etninių grupių bruožai (apklausos rezultatai)“; „Socialinės adaptacijos sėkmės ir nesėkmės“; „Pritrauktas kadras“. Šias dalis vienija autorių pastangos rekonstruoti *socialinę* etniškumo reikšmę, suprasti esamas problemas individualiame lygmenyje ir drauge formuluoti etninės politikos projekto gaires.

Kuo aktuali šioji knyga? Pirmiausia reikėtų pripažinti, kad knygos autoriai pagrįstai nusako šiandienos etninių tyrimų problematikos uždavinius siekdami analitiškai atskirti, viena vertus, juridškai apibrėžtų santykių ir formaliai įtvirtintų teisių lygmenį, o kita vertus, svarstyti socialinės bei kultūrinės etninių grupių raidos klausimus. Kitaip tariant, Natalija Kasatkina ir Tadas Leončikas tinkamai atkreipia dėmesį, jog prabėgęs atkurtos Lietuvos valstybės dešimtmetis skatina *naujai* interpretuoti etninius procesus. Atkreiptinas dėmesys ir į

teigiamą poveikį galimoms sociologų metodologinio pobūdžio diskusijoms, kurias sužadina skeptiškos (visiškai suprantamos ir šiuo aspektu itin pagirtinos) autorių pastangos išvengti vadovavimosi „tiesmuka vyraujančios nuomonės išraiška“. Taigi Natalijos Kasatkinos ir Tado Leončiko knygos *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga* pasirodymas yra aktualus ir dėl to, kad leidžia formuluoti papildomą klausimą (kuris susijęs su pernelyg susiaurinta sociologijos kaip empirinių tyrimų samprata). Kartu reikia pridurti, kad čia recenzuojamos knygos metodologinis modelis visiškai neįtraukia istorinės analizės komponentų, kurie yra ne mažiau svarbūs negu žiniasklaidos ar švietimo poveikis (vadinasi, iškyla papildomas klausimas apie *istorinės sociologijos* vaidmenį tyrimuose):

„Konkrečių grupių toleravimas ar nepageidavimas *ne visada atspindi tiesioginę respondento patirtį*, tačiau

nebūtinai tai yra tikrai *tiesmuka vyraujančios nuomonės išraiška*. Tam tikra nuostata gali būti „antrinės refleksijos“ rezultatas, t.y. respondento vertybes rodantis požiūris į visuomenei prieinamą informaciją apie konkrečią grupę. Į šią aplinkybę svarbu atsižvelgti dėl to, kad vien tik iš užfiksuotų nuostatų nesužinome, kaip žmonės suvokia tam tikrą kategoriją, pagal ką jai priskiria konkrečius individus. Kai kuriais atvejais galima daryti prielaidą, jog įvaizdį, nuomonę arba jos kaitą svarbiai paveikia švietimas (pvz., apie AIDS) ir žiniasklaida (apie ekstremistus, jų sampratą ir t.t.).” (100; kursyvas mano – A. V.)

Kaip konkrečiai formuluojami čia apibūdinti naujai subrendę uždaviniai? Iš autorių pateikiamų apibrėžimų ir skiriamo dėmesio turinio išdėstymui bei tematikai matyti, kad pagrindinis rūpimas dalykas - etninių procesų ir įvairių adaptacijos strategijų santykio analizė. Į pirmą vietą iškėlę skirtingas adaptacijos formas ir jų skiriamuosius bruožus, autoriai formuoja kritišką požiūrį į pernelyg tiesmuką politikos ir „vienintelės“ adaptacijos formos - asimiliacijos - sąveiką, kuri, jų nuomone, buvo primygtinai peršama visuomenėje iš karto po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo. Pridurtina, kad šioje knygoje etninės politikos veiksmų (pilietinio dalyvavimo, narystės organizacijose, įsitraukimo į visuomeninius renginius, domėjimosi politika ir jos formomis, pasitikėjimo institucijomis) analizė, rodos, suprantama kaip vienas iš svarbiausių etninių tyrimų uždavinių. Ir iš tikrųjų šioje knygoje normatyviškai formuluojama ne pasyvio, bet aktyvios (ar bent aktyvesnės) etninės politikos koncepcija, kurios įgyvendinimas yra viena iš pagrindinių priemonių, potencialiai padedančių užkertančių kelią nelygybei bei socialinei atskirčiai. Šiuo aspektu norėtusi pritarti autoriams: plačiau suprantamo politinio dalyvavimo veiksniai leidžia geriau suprasti „etniškumo“ reiškinio specifiką, kurią atskleidžia žmogaus konkrečios socialinės padėties, politinių (plačiąja prasme) ryšių ir etninės identifikacijos santykis. Šio santykio subalansavimas (rodos, šitaip reikėtų suprasti interpretacines knygos autorių pastangas) leidžia žymiai geriau įvertinti „etniškumo“ kaip *socialinio* veiksnio (specifinės žmonių grupės savivokos, savijautos ir perspektyvų) svarbą:

„Nors esama tendencijos mažumų svarbą vertinti pagal jų gausą, siekėme parodyti, kas svarbiausia – ne dydis, bet socialinė situacija” (13).

Knygos „Įvade“ autoriai nurodo gana paradoksalius (neigiamo pobūdžio) padarinius, kuriuos, kaip minėta, paskatino deterministinis - politizuotas - požiūris į politikos uždavinius etninių santykių srityje:

„Būtent politinis požiūris į mažumų situaciją (t.y. siekis depolitizuoti etniškumą) atitraukė dėmesį nuo socialinės raidos. Tokio politinio požiūrio vyravimas lemia nuomonę, kad svarbiausi (ir pakankami) sprendimai yra dėl institucinės organizacijos principų ir kad tautinių mažumų klausimas Lietuvoje pavyzdinai išspręstas. Tačiau sutvarkyta juridinė bazė visiškai nereiškia socialinių procesų savaiminės darnos. Socialinė atskirtis, nepakantumas, prisitaikymo problemos išlieka (daugelio jų mechanizmų formalizuoti net neįmanoma). Remiantis tik teisine informacija, neįmanoma adekvačiai spręsti apie etninius procesus.

Pastarąjį dešimtmetį nelietuvių etninių grupių integracija pirmiausia buvo suvokiama politiškai. Praėjusio dešimtmečio pradžios diskursas, kai buvo akcentuojamas pilietinio lojalumo ugdymas, faktiškai vyrauja iki šiol. Tai nulėmė nepriklausomybės atkūrimo laikotarpio situacija, kai į mažumas buvo žiūrima kaip į potencialų neteisėtų politinių pretenzijų šaltinį. Integruoti mažumas, vadinasi, užkirsti šioms pretenzijoms kelią, jas nuslopinti.” (10)

Ko gero, nebūtų klaidinga sakyti, kad etninių grupių perteikiamos „etniškumo pretenzijos“ ir yra pagrindinė visos knygos gija. Knygoje pasisakoma prieš pernelyg supaprastintą *integracijos kaip tolygaus asimiliacinio proceso* sampratą. Etninės grupės turi skiriamuosius savo individualios savivokos bruožus, kurių nelengvas perteikimas susijęs su „etniškumo“ tyrimais. Todėl knygos autoriai ieško būdų, kurie padėtų geriau priartėti prie šio dinamiško, sunkiau negu įprasti „etninės grupės“ apibrėžimai nusakomo, reiškinio. Iš knygoje pateikiamų pavyzdžių aiškėja, kad „etniškumas“ yra tos pačios politinės sistemos, kuri apima ir kitas stratifikacines kategorijas – lyties, statuso, klasinio grupavimosi, - dalis. Nepaisant to, kad etniškumas yra „tik“ viena iš daugelio stratifikacinės politinės sistemos dalių, knygos autoriams rūpi santykiškai savarankiški - socialiniai - etniškumo aspektai.

Pastarieji aspektai, kaip pabrėžia autoriai, yra *pozityvių* visuomenės santykių klausimas, nes „etninė įvairovė ir skirtingų adaptacijos modelių egzistavimas neturėtų būti matomas tik kaip potencialių grėsmių šaltinis“ (207). Svarbu yra tai, ką suvokia, jaučia, perteikia šie santykiškai savarankiški socialiniai segmentai. Paprastas politinio, kultūrinio ir ekonominio etninių grupių koegzistavimo „faktas“ jokiū būdu nėra savaime suprantama formalios-teisinės politinės sistemos tvarkos dalis. Sociologiniu požiūriu svarbu suprasti, kodėl patys šių etninių-socialinių darinių atstovai ar atstovės mano, kad „etniškumas“ yra *natūrali* šių žmonių gyvenimo aplinka. Todėl pagirtinas yra autorių siekis suprasti tuos unikalesnius (bet ne mažiau realius) dalykus, kurie yra „už“ formaliai nusakomų apibrėžimų. Pastarasis supratimas siejamas su naujai pertvarkomų etninės politikos uždavinių valstybės lygmenyje formulavimu: „Valstybės etninė politika turi suvokti mažumų nariams kylančius sunkumus ir remti priemones, užkertančias kelią nelygybei bei socialinei atskirčiai. Tam reikalingas aiškus požiūris į etninių grupių socialines sėkmes ir nesėkmes.“ (8)

Kaip jau minėta, Natalija Kasatkina ir Tadas Leončikas vartoja platesnę ir imlesnę „politikos“ termino reikšmę, aktyvesnių etninės savivokos procesų galimybę siedami su bendraisiais Lietuvos politinės sistemos integracijos į Europos Sąjungą uždaviniais. Šiuos uždavinius autoriai nusako kaip etninių grupių *adaptacijos* problematiką:

- Neišspręstas optimalus tautinių mažumų dalyvavimo politiniame gyvenime klausimas (pastebima politinė segmentacija etniniu pagrindu). Lietuvai būdinga daugelio Europos šalių problema – menkas tautinių mažumų dalyvavimas „sprendimų priėmimo“ procesuose;
- Kontrastas – daug tautinių mažumų nevyriausybinų organizacijų, bet menkas jų efektyvumas. Prie tos pačios problemos galima priskirti prastą etninių NVO veiklos organizaciją, silpną struktūrą, motyvuotų ir kompetentingų lyderių trūkumą, mažą savanorių skaičių;
- Kai kuriose savivaldybėse esančios specifinės švietimo organizavimo problemos neatsiejamos nuo etninių grupių socialinės ir pilietinės raidos, todėl tampa ne tik valstybės, bet ir tarptautinės

- politikos objektu;
- Tam tikrų tautinių mažumų segmentų marginalizacija ir kaip rezultatas – pilietinės anomijos raiška;
- Marginalijų ir neintegruotų romų grupių egzistavimas. (12)

Taigi trys pagrindiniai klausimai, į kuriuos siekia atsakyti autoriai, gali būti šitaip apibrėžti: 1) kaip vyksta etninių mažumų adaptacija; 2) kaip susiklosto individų konkurencija ekonomikoje ir kultūros politikoje; 3) kur jie atsiburia naujai susiklostančioje socialinių sluoksnių sistemoje?

Pirmasis uždavinys didžiąja dalimi yra aprašomojo pobūdžio uždavinys, kuris drauge reikalauja skirti ir lyginti skirtingus adaptacijos tipus. Tuo tarpu antrasis ir trečiasis – reikalauja derinti teorinės ir stratifikacinės analizės komponentus. Kaip gi autoriams pavyksta atsakyti į knygos pradžioje pakankamai solidžiai formuluojamus tris uždavinius? Reikia pažymėti, kad savo knygoje Natalija Kasatkina ir Tadas Leončikas iš principo plėtoja detalesnę atsakymą į pirmąjį klausimą, tuo tarpu antrasis ir trečiasis klausimai apibrėžiami ir perteikiami nepakankamai artikuliuotai: pastaruoju atveju a) išslysta iš akiračio aiškesnis ir nuoseklesnis problemos formulavimas, b) visiškai nėra nagrinėjama istorinė ir teorinė medžiaga (trūksta netgi teorinės literatūros nuorodų, susijusių su konkrečia problematika ir didžiausią įdirbį šioje srityje turinčiais autoriais); c) nesvarstomi ekonominės ir kultūros politikos stratifikacijos padariniai skirtingoms etninėms grupėms, išskyrus kai kuriuos pavienių individų atvejus (kadangi etniškumas yra kolektyvinio pobūdžio reiškinys, svarbu ne tik individualių išgyvenimų aprašymai, bet pirmiausia – stratifikacijos sąlygų ir padarinių supratimas).

Kaip jau minėta, dar vienas svarbus dalykas, kurio stinga bandant svarstyti kontekstinę etninės stratifikacijos specifiką, - tai *istorinės raidos* veiksniai, kurie, kaip rodo didžioji dalis šios srities darbų, padeda žymiai geriau atsakyti į tuos kompleksiškus klausimus, kuriuos tik tam tikrais atžvilgiais palytėja apklausos ir interviu. Šiuo atžvilgiu galima formuluoti papildomą

klausimą (kuris susijęs su pernelyg susiaurinta sociologijos kaip empirinių tyrimų samprata ir, žinoma, reikalaujant įtraukti žymiai daugiau diskusijos dalyvių): ar apklausos ir interviu iš tikrųjų yra *tai*, kas yra „savime suprantama“, kai kalbame apie *tyrimą*, ar, be viso ko, *tyrimo* samprata turi apimti ir kitus ne mažiau svarbius komponentus, be kurių kalbėti apie duomenis kaip „galutinius rezultatus“ paprasčiausiai yra nekorektiška? Todėl, nagrinėjant bet kurią kompleksinę problematiką, negalima nekelti ir skeptiško klausimo: ką gi vadiname „Jo Didenybės Tyrimo“ vardu? Ar tyrimas yra objektyvus gamtamokslinio pobūdžio stebėjimas, įgyvendinamas didžiulėje „socialinėje laboratorijoje“, ar vis dėlto „tik“ sociologinis, istorinis, antropologinis interpretavimo būdas, įgyvendinamas pasitelkiant konceptualinę, istorinę ir - papildomai - apklausos būdais gaunamą medžiagą? Tiek vienu, tiek kitu atveju „duomenų“ visuomet būta ir bus daugiau negu įstengtų aprėpti bet kurie dabartiniai ar būsimieji tyrėjai, ir todėl šiuos duomenis *reikia interpretuoti*. Tačiau pirmuoju atveju duomenis linkstama laikyti „objektyviais duomenimis“, tuo tarpu antruoju – tam tikru konceptualinės analizės pagrindu, dėl kurio *konvencinių rezultatų* turi būti nuolatos ginčijamasi, įrodinėjama, įtikinėjama ir – svarbiausia – *tariamasi*. Pastaruoju atveju *konvencinės pastangos, laikini susitarimai* dėl reikšmių yra nusakomi kaip socialinių ir humanitarinių mokslų esmė.¹

Apertuoju aspektu iškyla trejopo - teorinio, metodologinio ir empirinio - pobūdžio problema (čia glaustai aptariama kaip metodologiniai bet kurio tyrimo sąstai), kurią galima gyvai

ilustruoti recenzuojamos knygos autorių pasirinktu pavyzdžiu. 75-9 knygos puslapiuose apibūdinami *vienos šeimos* nariai, skiriant motinos, tėvo, dukros, sūnaus ir uošvės atvejus bei detalius empirinius kiekvieno šio pavyzdžio aprašymus, pradedant plaukų spalva, pajamų šaltiniais, laisvalaikio užsiėmimais (*empiriškai* labai įtikinamais duomenimis) ir baigiant kultūros ir politinių nuostatų bei socialinių santykių specifika. Palaiapsniui išryškėja *skirtingi* šios šeimos narių socialinės laikysenos ir socialinių lūkesčių tipai. Skaitytojas empiriškai įtikinamas diferencijuotu realaus atvejo modeliu, tačiau netrukus knygos autorių pareiškama, kad „aprašytoji šeima iš tiesų neegzistuoja, tai – hipotetinis modelis“ (79).

Empiriniu požiūriu šis aprašymas yra daugiau negu įtikinamas (tarkime, kad mes įvairiais atvejais panašiai esame įtikinami daugelio empirinių tyrimų rezultatais). Be to, pateikiama tipologizacija, kurios pagrindu galima daryti platesnius apibendrinimus. Telieta tik vienas žingsnis iki teorinio karkaso ir galiausiai <...> patys autoriai viską „sugadina“, pripažindami, kad modelis yra dirbtinis. Šį atvejį apibendrinant ir išivaizduojant daugelį galimų panašių atvejų, kyla klausimai: kada modelis „atitinka“ tikrovę, o kada modelis ir tikrovė yra visiškai nesusiję dalykai, ir apskritai ar galima ir kokiu pagrindu galima kalbėti apie „atitikimą“ tarp modelio ir tikrovės? Taigi po vieno kito panašaus bandymo mes, skaitytojai, daromės atsargesni ir pradedame daugiau dėmesio skirti anksčiau nurodytos trejopos perskyros viduriniajai daliai – *metodologijai*, kuri toli gražu nėra vienas ir tas pats dalykas kaip ir metodas.

Pastarąsias nuorodas susiejant su čia recen-

¹ Nors čia ir ne vieta plačiau svarstyti šį klausimą, tačiau bent jau galima atkreipti dėmesį, kad skambūs „tyrimų“ ar „projektų“ pavadinimai, kompleksiška socialinę tikrovę redukuodami į siauriau ar plačiau pateikiamų duomenų apimtį, dažnai slepia daugiau neatsakytų klausimų negu pateikia atsakymų. Aklinau uždarytose mokslinių duomenų dėžutėse dažnai paskubomis suslegiami teorinio ir metodologinio pobūdžio klausimai, kurių nuslopinimas palieka atvirą erdvę *bet kurios pateikiamos duomenų interpretacijos* pagrįstumui, nes pastaruoju atveju anuluojama teorinė problematikos istorija, o kartu sumažėja racionalių samprotavimo kriterijų apimtis. Šių dienų vadinamųjų kokybinių tyrimų populiarumas taip pat neatsako į visiškai paprastus klausimus: kokia turi būti tyrimo imtis, kad konkretų tyrimą būtų galima laikyti „pagrįstu tyrimu“?; ar šnekamosios ir žargoninės kalbos gausa, būdinga kokybinių tyrimų medžiagą pateikiančių autorių tekstams, jau yra „savaiminė“ vertė, kuri įvairiai dozuojama tekstuose kaip „įrodymo“ ar „pagrindimo“ medžiaga?; kokia turi būti šios žargoninės kalbos apimtis, kad tyrimas būtų (ar atrodytų) įtikinamesnis ar pagrįstesnis (kitai sakant, ar tokios medžiagos *kiekis* gali būti laikomas pakankamu „pagrindimo“ pagrindu)?; galiausiai ne mažiau svarbus klausimas: ar pasitelkiama „vulgarioji“, „liaudiška“ medžiaga nėra perteikiama tik kaip sveiko proto lygmenų mokslinės analogijos, tam tikros iliustracijos ar „puošmenos“, kurios pavojingai gali užgožti problemiška ir analitinę dalis?

zuojamos knygos problematika įdomu sužinoti, kaip patys autoriai nusako savo tyrimo uždavinius, tikslus ir paskirtį. Viena vertus, šios studijos paskirtį autoriai apibūdina didžiąja dalimi *empirinio tyrimo*, derinančio apklausą ir interviu, ir orientuoto į *statistiškai patikimą* apibendrinimą, vardu. Autoriai pažymi:

„Masinių viešosios nuomonės apklausų atveju dažniausiai į imtį pakliūva per mažai nevyraujančios tautybės respondentų, todėl neįmanoma daryti *statistiškai patikimų* apibendrinimų. <...> Parinkdami analogiškos socialinės sudėties imtis, tikėjomės maksimizuoti etniškumo poveikį: kitaip tariant, jei pastebėsime skirtumą tarp imčių, panašių savo socialiniais bruožais, tačiau besiskiriančių tautybe, turėsime daugiau pagrindo interpretuoti etniškumo poveikį.“ (81; kursyvas mano – A. V.)

Tačiau susidaro įspūdis, kad konkrečiais atvejais, reikalaujančiais pateikti pagrįstesnius duomenis, linkstama atsisakyti pretenzijos į tai, kas pradžioje buvo nusakoma statistiškai patikimo empirinio tyrimo vardu:

„Pirminė apibendrinanti aptartųjų etninių grupių savybės išvada – gana triviali: visose tirtose etninėse grupėse aptikta įvairių adaptacijos tipų. Kitas dalykas – kuri strategija vyrauja? Ieškodami atsakymo į šį klausimą nepervertiname atskirų indikatorių reikšmės – nauja tyrimo teritorija ir dar nepakartoti tyrimai kol kas neleidžia teigti, jog turime tikslų empirinių rodiklių adaptacijos tipui įvertinti. Nors pagrindinis atspirties taškas buvo savo socialinės padėties pokyčio vertinimas, rekonstruoti adaptacijos strategijoms pasitelkėme įvairių kiekybinių duomenų ir interviu medžiagos. Skyrus pagrindinį dėmesį adaptacijai, tyrimo sumanymas pasiteisino – aptikome skirtingų socialinės sėkmės ir skirtingai pasireiškiančio etniškumo atvejus.“ (200)

Turint mintyse, kad išankstinis sumanymas buvo siejamas ne tik su etninių mažumų adaptacija, bet ir individų *konkurencija ekonomikoje ir kultūros politikoje* bei kitais etninio-stratifikacinio pobūdžio klausimais,

atrodo, būtų sunku kalbėti, kad tyrimo (taip, kaip jis formuluojamas knygos autorių) sumanymas visapusiškai pasiteisina: *skirtingų socialinės sėkmės ir skirtingai pasireiškiančio etniškumo atvejai* kažin ar gali būti laikomi „rezultatu“; tai veikia tyrimo atskaitos taškas, kuris turėtų būti tik pradžia aiškinantis, kokios *stratifikacinės sąlygos* skatina, padeda, lemia ar, priešingai, trukdo pasiekti arba nepasiekti tokią sėkmę. 5-ame skyriuje, kuris nagrinėja socialinės adaptacijos sėkmes ir nesėkmes, rodos, būtų galima tikėtis dalinio atsakymo į šiuos klausimus. Tačiau čia – kaip ir visoje knygoje – veikia išdėstoma, kaip suprantamos ir vertinamos tokios individų adaptacijos strategijos kaip integracija, asimiliacija, marginalizacija, separatizmas. Ir netgi tie poskyriai, kurie susiję su socialinės stratifikacijos klausimais (marginalumo ir socialinės atskirties problematika), iš esmės kalba apie pačių etninių grupių *požiūrį* į savo socialinę padėtį (t.y. nagrinėjami *subjektyvūs* veiksniai, kurie, žinoma, yra svarbūs), tuo tarpu objektyvaus stratifikacinių ir etninių padalijimo linijų sutapimo padariniai nėra svarstomi (čia svarbu tiek tokių sutapimo linijų egzistavimo ir galimų padarinių empirinis patvirtinimas, tiek šių dalykų empirinis atmetimas).

Pripažįstant, kad atsakyti į šiuos knygos autorių suformuluotus klausimus² tikrai nėra paprasta, vis dėlto galima nurodyti kai kuriuos analizės aspektus, kurių aiškiai stinga norint bent pabandyti įgyvendinti tokius uždavinius. Pirma, trūksta *lyginamojo aspekto*: atrodo, kad autoriai nėra susipažinę su žymesnių šios srities sociologų darbais, nagrinėjančiais *kultūrinio darbo pasidalijimo* priežastis ir padarinius. Turint galvoje autorių formuluojamus analitinius uždavinius svarbu patikrinti, koks yra *jau esamos* teorinės problematikos bandymų

² Pakartotina, kad Natalija Kasatkina ir Tadas Leončikas suformulavo neabejotinai svarbią ir aktualią etninės-stratifikacinės problematikos tezė, į kurią toli gražu neturėtų numoti ranka bet kuris būsiamasis etninių problemų tyrėjas: „Nepakankamas etninių mažumų pilietinis ir politinis dalyvavimas gali paskatinti nelygybę – realios arba įsivaizduojamos – formavimąsi. Savo ruožtu etninė nelygybė – nesvarbu, reali ar taip įsivaizduojama – įstamia į uždara problemų ratą: ji tampa pagrindu netulinės tautybės gyventojų etninei mobilizacijai, pasireiškiančiai patvarių struktūrų susidarymu ir nevienodo radikalumo grupių veikla. Kitas etninės nelygybės padarinys – pilietiškumo atrofija, abejingumas ir nusišalinimas nuo visuomeninio bei politinio šalies gyvenimo (radikalams suteikiantis papildomų galimybių remtis visos grupės vardu). Tokie socialiniai procesai, kaip marginalizacija ir etninis atsiribojimas, sudaro prielaidas psichologiniam nepasitenkinimui ir politinei manipuliacijai.“ (12)

ir klaidų kontekstas.³ Antra, autoriai remiasi vienpusišku ir jau seniai stipriai kritikuojamu funkcionalistinės paradigmos *socializacijos modeliu*, kuris į pirmą vietą iškelia abstrakčias socialinės sistemos vertybes. Toks modelis linkęs sudaiktinti *organinę* visuomenės analogiją ir teigti, kad visuomenė linkusi integracijai paprasčiausiai dėl to, kad visuomenė yra funkcinė sistema. Pagrindinis vertybių formavimosi šaltinis esantis ankstyvasis žmonių socializacijos tarpsnis, kai internalizuojamos (padaromos „savomis“) pagrindinės visuomenės vertybės ir normos.⁴ Tuo tarpu atsakant į *stratifikacinio* pobūdžio klausimus žymiai vertingesnės yra Maxo Weberio analitinės *materialių* ir *idealių interesų* bei

grupinių bei organizacinių struktūrų, kurias formuoja individai siedami įgyvendinti savo interesus, sąvokos. Kitaip tariant, vėberiškas istorinės sociologijos modelis, kuris įvairiai modifikuojamas šiuolaikinėse etninėse studijose, klausia apie *empirinę* tiek socializacijos, tiek skirtingos etniškumo savivokos pagrįstumą – svarbu ne tai, kad yra, bet tai, kodėl šitaip yra.

Trečia, kaip jau iš dalies minėta, stinga istorinio pobūdžio duomenų, kurių panaudojimas tokio pobūdžio tyrimuose yra tiesiog būtinas (tai autoriai pripažįsta pateikdami Jeano-Paulio Sartre'o nuorodas: „Dėstydamas samprotavimus ‚žydų klausimu‘, Sartre'as laikėsi nuomonės, jog antisemitizmą reikia

³ Knygoje net nepaminėtas žinomas šios srities specialistas, britų sociologas Johnas Rexas, Etninių santykių tyrimų centro Warwicko universitete direktorius, kuris daugybę metų tiria čia dominančią *etninės mobilizacijos* procesus (Rex 1986; Rex 1992; Rex 1995) pasitelkdamas tiek vėberiškąjį analizės metodą, tiek ir kitus socialinių teorijų modelius. Tačiau ypač svarbus kalbamuoju atveju yra amerikiečių sociologas Michaelis Hechteris, kuris suformulavo alternatyvį (funkcionalizmo modelio, kuris vyrauja čia recenzuojamoje knygoje, atžvilgiu) *vidinio kolonializmo* modelį. M. Hechteris domina būtent *netolygus* išteklių ir valdžios pasiskirstymas tarp grupių. Paprastai geriau įsitvirtinusi grupė (centras) siekia monopolizuoti savo pranašumus, stengdamasi legitimizuoti esamą stratifikaciją. Aukšto prestižo socialiniai vaidmenys paskirstomi taip, kad pastarieji būtų prieinami jos nariams, tuo tarpu kitiems individams, kurie taip pat siekia šių vaidmenų, sudaromos kliūtys. Šią stratifikacinę sistemą M. Hechteris vadina *kultūrinio darbo pasidalijimu*, kuris skatina skirtingų etninių identifikacijų formavimąsi. Ypač įdomus santykis tarp etninių ir klasinių padalijimų linijų (beje, čia recenzuojamos knygos autoriai šiuos aspektus ne kartą pažymėjo pateikdami empirinę medžiagą, vis dėlto jų neištraukdami į analitinį teorinį kontekstą). M. Hechteris skiria du esminius kultūrinio darbo pasidalijimo kriterijus – *hierarchijos* ir *segmentacijos* laipsnį. Hierarchinis kriterijus rodo, kad etninės grupės patenka į nevienodus stratifikacinius lygmenis. Tuo tarpu segmentinis kriterijus rodo, kad grupės yra specializuotos profesiniu požiūriu. Nors empiriškai ir susiję, tačiau analitiškai šie kriterijai turi būti nagrinėjami atskirai. Ir hierarchija, ir segmentacija gali stiprinti etnines susiskaldymo linijas ir atitinkamai silpninti klasines susiskaldymo linijas politinėje sistemoje. Tuo laipsniu, kuriuo kultūrinis darbo pasidalijimas yra hierarchinis, etninių grupių stratifikacija bus maksimizuojama; tuo laipsniu, kuriuo kultūrinis darbo pasidalijimas yra segmentinis, bus maksimizuojama sąveika etninių grupių viduje. Jei su šiomis dviem pagrindinėmis grupės formavimosi sąlygomis susidurs etninės grupės, bet ne klasės, atitinkamai bus stiprūs ir etniniai konfliktai. Tuo tarpu kultūrinis darbo pasidalijimas, pasižymintis žemu hierarchijos ir segmentacijos laipsniu, skatins (tačiau nebūtinai nulems) klasės formavimąsi ir nusakys stipresnius klasinius konfliktus politinėje sistemoje.“ (Hechter 1978; 312; Hechter 1975) Čia glaustai nusakytas modelis, žinoma, nėra vienintelis, tačiau šio modelio tikrinimas pasitelkiant lietuvišką medžiagą leistų ir analitiškiau, ir problemiščiau pažvelgti į daugelį etninių santykių problemų.

⁴ Krinta į akis tam tikras uždaro pobūdžio aiškinamasis ratas. *Socializacijos veiksniai* knygoje apibūdinami kaip esminis etninių grupių narių normų ir vertybių šaltinis. Ko gero, dėl šios priežasties tiek daug dėmesio skiriama socialiniams ryšiams tarp skirtingų etninių grupių narių, bendravimui su kitų tautybių žmonėmis: „Kaip gi išryškėja uždarumas? Detaliau pasidomėjus respondentų draugais, daugelio pasakojimas persikelia į socializacijos laikotarpį, t.y. dauguma pagrindinius draugus įgyja jaunystėje, aukštojo ar kitokio mokymo įstaigose. Be to, nereti atvejai, kai antriniai ryšiai (dalykiniai santykiai) grindžiami pirminiais ryšiais. Kitaip tariant, kai pirminiai santykiai transformuojasi į antrinius, pakinta jų turinys, tačiau monoetniškumas išlieka.“ (108)

Tačiau jeigu *socializacijos* veiksniai (nusakomi kaip nepriklausomas kintamasis dydis) perteikiami kaip lemiamas vertybių formavimosi šaltinis, kyla klausimas, ar apskritai galima „įveikti“ tokią išankstinę „biologinių-sociologinių“ socializacijos veiksnų determinaciją? Autoriai teigia: „Bendriausia prasme *socialiniai ryšiai* yra bet kokie sociokultūriniai individų ar grupių tarpusavio išpareigojimai. Etzionis socialinius ryšius apibūdina kaip bet kokius emociškaiteigiamus dviejų ar daugiau veikiančių asmenų santykius (*Sovremennaja...* 1990). Kad socialiniai ryšiai egzistuočiau, tokia samprata numato tik vieną reikalavimą: tai – bendrų grupės normų laikymasis. Lietuvoje teigiami emociniai santykiai paprastai susiformuoja šeimos, vaikystės ir jaunystės pažinčių pagrindu.“ (63) Tačiau tai vienpusiškas socialinių ryšių apibrėžimas, kadangi *socialinis konfliktas* kartais skatina žymiai intensyvesnius socialinius ryšius, kai anksčiau nebendravusios socialinės visuomenės grupės ieško jų interesus tenkinančių koalicijų. Be to, Amitai Etzioni šitaip nesusiaurina „socialinių ryšių“ apibrėžimo. Priešingai, pabrėžiama imlios, įvairiapusės ir gilesnės (*encompassing*) analizės, kuri įtrauktų moralinius, socialinius, o taip pat ir finansinius konsolidacijos veiksnus, reikmę. Svarbi yra bendruomenė, kuri suteikia socialinį pagrindą tarpiniams – tarp valstybės ir individo – institutams (Etzioni 1995;136)

Emocinių veiksnų kaip normatyvinio socialinio pagrindo sureikšminimas atsispindi ir įvairiuose knygos aprašymuose: „Daugeliui nelietuvių dainavimas lietuvių kompanijose (toks dainavimas būdingas ir elito, ir žemesniesiems sluoksniams) tampa tam tikru išbandymu, kuomet vėl išgyvenama neformaliu bendravimu įveikta socialinė riba.“ (64) Dainavimo „problematiką“, rodos, išsprendžia paprastas faktas – daugelis lietuvių „dainuoja“ labai skirtingas „daines“, negana to, kai kurias dainas kategoriškai atmeta vieni, tuo tarpu noriai pasirenka kiti. Taigi „nelietuvius“ įgyja žymiai palankesnę padėtį – jis gali klausytis įvairių dainų „iš šalies“.

aiškinti tam tikromis istorinėmis priežastimis” (101). Ketvirta, dažnai suplakamas empirinis ir publicistinis medžiagos pateikimo stiliai - paprastai knygoje juos sunku atskirti.⁵

Nepaisant šių kritinio pobūdžio pastebėjimų, labiau susijusių su antruoju ir trečiuoju autorių užsibrėžtais uždaviniais, pirmame knygos skyriuje nuosekliai apibrėžiamos pagrindinės etninių studijų sąvokos, kurios, autorių nuomone, tinka Lietuvos situacijai, o antrame ir trečiame skyriuose dėstomos pagrindinės prielaidos, kuriomis remtasi projektuojant aprašomą tyrimą. Be „adaptacijos“ sąvokos, autoriams ypač svarbi vėberiška „statuso grupių“ sąvoka. Visiškai pagrįstai pažymima, kad statistika, gyventojų registras ar netgi pilietybės kriterijai kai kuriose valstybėse *tautybę* padaro tariamai objektyvia kategorija. Tuo tarpu *etniškumo* terminas atveria įvairias galimybes *interpretaciniams niuansams* (16), kurie knygos autoriams, atrodo, yra labai svarbūs. Ir iš tikrųjų reikėtų pridurti: „statuso grupės“ yra subjektyviau, t.y. šiuo atveju įvairiapusiškiau, perteikiama socialinė kategorija. „Statuso“ ar „etninė“ grupė apima *latentiškai* glūdinčius subjektyvaus vertinimo, emocinės laikysenos atspalvius, o taip pat ir problemišką požiūrį į esamą struktūrinį-hierarchinį daugiakultūrinės visuomenės modelį. Be to, etninių grupių nariai brandina specifinį požiūrį į ekonominių ir politinių išteklių paskirstymą visuomenėje; nors toksai požiūris gali būti paprasčiausia specifinių nuomonių raiška, tačiau tam tikrais - struktūrinių suvaržymų savivokos - atvejais „subjektyvūs“ etniniai ryšiai darosi svarbesni už objektyvius (klasės, lyties, politinės ir partinės priklausomybės) ryšius. Subjektyvių etninių ryšių interpretavimas leidžia aptikti tą „gyvenimo tarp keletu kultūrų“ įtampą, kurios neleidžia suprasti „objektyvūs“ gyventojų surašymo registrai ar pilietybės kriterijai.

Tinkamas subjektyvumo įvertinimas knygos autoriams leidžia teigti (turint pakankamą pagrindą), kad „tautybės ir tautiškumo sąvokos, išsisknijusios kasdienėje vartosenoje, velka kasdienės sąmonės prasių šleifą ir lieka ideologijos šešėlyje“ (17). Šiuo požiūriu autoriai netgi linkę daryti gana radikalią išvadą: „Paradoksalu, tačiau tam tikras sąvokos neapibrėžtumas tampa jos pranašumu. Etniškumo sąvoka tampa išeities tašku stebint naujai atsirandančias ir etninėmis laikomas tapatybes (Rusijoje – „atbundantys“ skitai, Lietuvoje – „atgimstantys“ prūsai...)“ (19) Tačiau, nesant struktūrinių sąlygų aptarimo, „neapibrėžtumas“ gali sukurti ir *idealizuotą* etniškumo vaizdinį (čia turime galvoje „atgimstančių prūsų“ etninę tapatybę).

Autoriai pabrėžia, kad jų pateikiama vizija skiriasi nuo tokių stratifikacijos teorijų, kurios tiki objektyvia ar netgi racionalia stratifikacijos sistema visuomenėje. Stratifikacijos tyrimams trūksta statusų diferenciacijos analizės, etnografinių socialinės sąveikos stebėjimų (58). Autoriai prisipažįsta, kad šito trūksta ir jų analizei, tačiau teoriniu požiūriu pasirenka gana netikėtą sprendimą – sugrįžta prie „objektyvistinių“ kriterijų - mobilumo ir adaptacijos. Tai susiję su viena iš pagrindinių autorių prielaidų: „Mūsų prielaida yra ta, kad etniškumas susijęs su socialine sėkme“ (59). Tačiau jeigu *socialinė sėkmė* apibūdinama *mobilumo* ir *adaptacijos* atvejais (ten pat), tai kodėl knygoje *nuolat pabrėžiami* kiti, pvz., subjektyvūs savivarbos požymiai. Jeigu etniškumas yra siejamas su socialine sėkme, sunku suprasti kodėl sėkmingo *mobilumo* ir *adaptacijos* atvejais etninės grupės nariai dažnai išlaiko „senuosius“ etninės priklausomybės ryšius. O jeigu etninio identiteto išsaugojimas susiejamas su mobilumo, adaptacijos ar kitų interesų siekimu toje pačioje etninėje bendruomenėje (padarant ją savo atskaitos

⁵ Galima pridurti, kad stilių (pačių autorių sumanymu, čia turėtų vyrauti empirinio pobūdžio – tyrimą atitinkanti – medžiaga) suplakimą pagilina ne tik informantų pateikiamų „pasakojimų“ gausa, bet ir pačių tyrėjų įtraukiamos „nuomonės“ ir „pasakojimai“: „Manoma (kursyvas mano – A. V.), kad vienas svarbiausių migracijos iš buvusių sovietinių respublikų motyvų buvo nemokėjimas būti diaspora, nenoras priklausyti tautinėms mažumoms (žinoma, būta ir grėsmės saugumui bei vos ne priverstinio rusų gyventojų išstūmimo)“ (32). Čia svarbu pažymėti: sociologinis tyrimas turi patikrinti *nuomones*, juo labiau, kad tai – įdomi hipotezė. Tuo tarpu knygos autoriai palieka šią hipotezę nuošalyje, nekaltant jau apie tai, kad „priverstinis rusų gyventojų išstūmimas“ empiriniame tyrime taip pat turi būti ne atsakymas, bet tik hipotezė.

tašku įvairių ekonominių ir politinių reikalavimų atvejais), tai jau yra ilgalaikė strategija, kuri turi domėtis ne tik materialiaisiais (mobilumo ir adaptacijos), bet ir idealiaisiais etninės grupės narių interesais (įskaitant savivoką, savigarbą, etninę atmintį, istorines tradicijas ir pan.). Realybė yra ta, kad „etniškumas“ dažnai priešinasi mobiliosioms „sėkmės“ nuostatoms.

Kaip jau minėta, etniniuose tyrimuose taikomų teorinių hipotezių nepaisymas sustiprina subjektyvumo veiksnių sureikšminimą. Kartais sociologinio aiškinimo reikalaujantis kontekstas paprasčiausiai psychologizuojamas.

Pvz., autoriai pateikia pasakojimą apie Visagine gyvenančią vidutinio amžiaus lietuvę, kuri „emocingai aiškina apie Visagino lietuvių sunkumus“ (60). Šioji moteris nuolat jaučia aplinkinių negeranoriškumą. Niekas su ja nekalba lietuviškai. Jos vertinimu, karjera, nepaisant visų palankių priedaidų – gero išsilavinimo, ambicijų, - susiklostė nelabai sėkmingai būtent dėl to, kad elektrinės vadovybė globoja visų pirma „savus“ (t.y. nelietuvius). Jos vaikams nuolat kyla problemų su bendraamžiais – juos skriaudžia, iš jų šaiposi dėl to, kad jie kalba lietuviškai.

Autoriai tai pateikia kaip „klasikinę“ mažumos savimonės pavyzdį, svarstydami šį atvejį ne kaip atskaitos tašką, leidžiantį formuluoti hipotezę apie tikėtiną *kultūrinio darbo pasidalijimo* pobūdį Visagine, bet kaip psichologinį paaiškinimą, kuris leidžia suprasti ne mažumos, bet daugumos (šiuo konkrečiu atveju) frustracijos situaciją:

„Galimas dalykas, kad ši moteris ir panašūs jos aplinkos žmonės tampa „atpirkimo ožiu“ kitakalbams Visagino gyventojams, išgyvenantiems frustraciją dėl neaiškios savo ir miesto ateities, dėl jiems nuolat pabrėžiamo kalbos barjero, dėl realios kultūrinės izoliacijos nuo likusios Lietuvos.“ (60)

Tiesą sakant, toksai atsakymas yra *tiktai spėjimas* (vertybinio pobūdžio), o tokių vertybinių spėjimų galima pasitelkti ir daugiau. Pvz., galbūt „daugumos“ elgsena šiuo atveju yra *kultūros įpročiai*, kuriuos subrandino ilgalaikė realios daugumos Sovietų Sąjungoje pranašumo laikysena, kurią, žinoma, aktyviai skatino imperinės institucijos?

Kaip tik todėl būtų įdomu sužinoti, kaip keičiasi (ar keičiasi) kultūros įpročiai. Juo labiau kad šiandienos socialiniai pokyčiai skatina atidžiau pažvelgti į emocijų reiškinių ir socialinės aplinkos ryšius. Jeigu, žinoma, atsižvelgsime į postmodernistų teiginius apie tai, kad šiuolaikinės *kultūros gilumo stygių* atliepia ir *psichologinis gilumo stygius*, lėtai „sunkstant“ emocijoms, nes individai nebeturi centrą jaučiančio asmens jausmo; kaip taikliai pažymi Michaelas Billigas, pomodernus vartotojas yra lankstus *pirkdamas* įvairias identiteto formas (Billig 1995; 135-6). Šiuo požiūriu yra sveikintinas čia recenzuojamos knygos autorių bandymas pasitelkti *banalaus nacionalizmo* problematiką (ir vėlgi – pagrindinis šios krypties atstovas Michaelas Billigas knygoje net nepaminimas, nors čia nemažai kalbama apie „banalumo“ reiškinių).

Kaip jau minėta, perteikiant aiškinamąją medžiagą būdingas publicistikos ir tyrimų suplakimas, vertybinių sprendinių ir nepatikrintų hipotezių gausa (į tai būtų galima atsižvelgti darant pakartotinius tyrimus). Verta pateikti būdingą ištrauką:

„Net jei statistikos požiūriu nedidelis, lenkų ir lietuvių sutapimas yra didesnis nei kitų grupių, tačiau pamėginkime rasti lenkės žmonos nuotrauką ant lietuviško žurnalo viršelio, - bus sunku. Kas tai – išliekantis stereotipas? Tarpukario Kauno salonuose buvo kalbama ir rusiškai – toks buvo imperijos palikimas, šią kalbą mokėjo ir ją vartojo karininkai ir t.t., nors lenkiškai daugeliui būtų sekęsi ne prasčiau. Tačiau dėl įtampos su Lenkija lenkiškumas buvo stumiamas iš viešojo gyvenimo. Mūsų tyrimų duomenimis, nepasitvirtina dabartinio laikotarpio stereotipas, kad lenkai laikosi segregacinės laikysenos: individų lygmenyje to nematyti. Galimas dalykas, kad šis kontrastas tarp skaičiuose matomo, o viešajame gyvenime nepastebimo lietuvių ir lenkų susigiminiavimo atspindi nenorą pripažinti lenkiškumą, lenko tapatybę kaip lygiavertę visuomeniniame gyvenime. Tuo tarpu rusų tapatumas – bent jau verslo srityje, privataus gyvenimo sferoje ar „žmonių“ vaidmenyse – tokios nuostatos nesukelia (politika, žiniasklaida ir viešoji sfera reikalaujant atskiro aptarimo). Šie lyginimai būtų įdomi asimiliacijos studijų dalis: kaip skirtinga visuomenės nuostata paveiktų mišrių santuokų palikuonis? Jei aprašytą nuostatą identifikuojame teisingai, tai tikėtina, kad lietuvių ir lenkų vaikai turėtų tapti lietuviais, o lietuvių ir rusų šeimose gali būti daugiau išimčių.“ (105)

Tam tikros sveiko proto prielaidos (lenkės žmonos nuotraukos ant lietuviško žurnalo viršelio stygius apibūdinamas kaip „nenoras pripažinti lenkiškumą“; arba viešajame gyvenime „nepastebimas“ lietuvių ir lenkų susigiminiavimas laikomas pakankama prielaida teigiant, kad lenko tapatybę nenorima apibūdinti kaip lygiavertę visuomeniniame gyvenime) pagrindu keliama hipotezė turėtų būti tikrinama, bet ne konstatuojama. Lygiai taip pat teiginys, kad rusoapatumas tokios nuostatos nesukelia yra *tik hipotezė*.

Ypač keistas knygoje yra pusanatro puslapio apimties antisemitizmo problematikos pateikimas. Nors antisemitizmas yra toji tematika, kuri neatskiriama nuo Lietuvos visuomenės stratifikacinių istorijos problemų, knygoje kažkodėl glaustai perteikiamas Sartre'o požiūris į Lenkijos pavyzdį. Šios tematikos aptarimas baigiamas citata („Mums buvo nejauku, gėda į juos žiūrėti <...>“ [103]), kurios autorius nenurodomas, o toliau jau tęsiama visiškai kita tema. Akivaizdu, kad autoriai neatsako į savo pačių formuluotą klausimą: „Svarstant nepakantumą ir vyraujančias nuostatas, ypatingas klausimas yra antisemitizmo fenomenas. Ar antisemitizmas – tai sudedamoji nepakantumo dalis, ar ypatingas nepakantumo atvejis, istorinis reiškinys?“ (101) Susidaro išpūdis, kad tai susiję su istorinių-lyginamųjų aspektų ignoravimu, nenoru į savo aiškinimą įtraukti siauresnę ar platesnę istorinę medžiagą, be kurios bet kuris panašaus pobūdžio aiškinimas praranda savo vertikalųjį pagrindą. Jeigu teigiama, kad antisemitizmo reiškinys yra itin svarbus klausimas svarstant *nepakantumą* ir *vyraujančias nuostatas*, tai tyrimas turėtų orientuotis į Lietuvos visuomenėje (kaip ir bet kurioje kitoje visuomenėje) latentiskai glūdinčius *nepakantumo kitam* pavidalus. O pastaruoju atveju svarbiausias empirinis šaltinis – istorinė medžiaga (kuri, šios recenzijos autoriaus nuomone, yra ne mažiau svarbi negu bet kurios apklausos ar interviu).

Stiprioji Natalijos Kasatkinos ir Tado Leončiko knygos pusė, kaip jau minėta recenzijos pradžioje, yra šiuolaikiškos ir

aktualios autorių pastangos rekonstruoti *socialinę* etniškumo reikšmę ir suprasti esamas problemas individualiame lygmenyje. (Čia nusakyti kritinio pobūdžio pastebėjimai taip pat yra diskusijų objektas, tačiau diskusijos ir yra giliausia socialinių mokslų paskirtis.) Natalijos Kasatkinos ir Tado Leončiko knyga, recenzijos autoriaus nuomone, yra svarbi ir aktuali dėl keleto priežasčių. Pirma, autoriams pavyksta parodyti, kad tariamai banalūs etninio egzistavimo komponentai yra svarbi ir žmonių prisitaikymo prie dinamiškos socialinės aplinkos ir skirtingų adaptacijos strategijų dalis. Autoriai išvelgia, aprašo ir pagrindžia įvairias adaptacijos variacijas, kurių išvalgus derinimas (etninė politika) gali daryti teigiamą poveikį visos visuomenės raidai. Antra, tipologizacijos pagrindu autoriai atskleidžia dėmesio skirtingiems etninio egzistavimo būdams visuomenėje stoką; jiems pavyksta empiriskai pagrįsti savo tezę, pabrėžiančią, kad etninė adaptacija negali būti redukuojama į etninės asimiliacijos sampratą, nes tokia vienpusiška kryptis gali subrandinti neigiamus padarinius, kurie atvertų kelią gilesnei nelygybei bei socialinei atskirčiai. Trečia, autoriai, pasitelkdami apklausos ir interviu duomenis, parodo, kad, viena vertus, etniškumas nėra kažkokia „igimta“, „biologinė“, „neatskiriama“ žmonių savybė, kad etniškumas yra susijęs su socialinės mobilizacijos ir kitais dinamiškais socialinės raidos aspektais, kad tai – daugiaaspektis reiškinys, kad ta pati etninės grupės samprata gali turėti skirtingą reikšmę individų gyvenimuose. Kita vertus, autoriai geba atskirti santykiškai savarankiškus etniškumo reiškinio bruožus, parodydami jų svarbą visuomenės stratifikacinėje sistemoje. Ketvirta, Natalija Kasatkina ir Tadas Leončikas savo knygoje pateikia atlikto tyrimo metodinius aprašymus ir statistinius duomenis (knygos „Priedai“; 235-81), kurių pagrindu verta plėtoti metodinę diskusiją ir toliau gilinti etninių tyrimų Lietuvos visuomenėje supratimą.

Baigiant recenziją norėtusi pažymėti, kad šioji knyga, tikėtina, padės suprasti, kad etniškumo svarbą reikėtų pripažinti ne tik ir ne tiek todėl, kad tai susiję su galimos įtamos,

susiskaldymo, nepasitikėjimo tarp paskirų etninių grupių aspektais (šie negatyvūs aspektai, žinoma, taip pat yra aktualūs), bet pirmiausia todėl, kad būtų giliau pažįstamos emocinio, fizinio, socialinio „saugumo“ ir „nesaugumo“ sferos žmonių socialiniame gyvenime. Šiuo – „artimo“ socialinio ir

emocinio pagrindo - aspektu formuojami bet kurios etninės grupės narių identiteto ir ontologinio saugumo jausmai, kurių supratimas ir tinkamas vertinimas skatina tolerantiškesnius santykius ir tarp paskirų asmenų, ir tarp kolektyvinio pobūdžio, įskaitant etnines grupes, darinių.

Literatūra

Billig, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
Etzioni, Amitai. 1995. *The Spirit of Community. Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda (with the new Preface)*. Hammersmith, London: Fontana Press.
Hechter, Michael. 1978. „Group Formation and the Cultural Division of Labor“, *American Journal of Sociology* 84 (2).
Hechter, Michael. 1975. *Internal Colonialism: the Celtic Fringe in British National Development 1536-1966*. London

Rex, John. 1986. *The Concept of a MultiCultural Society*. (Centre for Research in Ethnic Relations). Coventry: University of Warwick.
Rex, John. 1992. „Ethnic mobilization in a multicultural society“, *Innovation: The European Journal of Social Sciences* 5 (3): 65-75.
Rex, John. 1995. „Ethnic identity and the nation state: the political sociology of multi-cultural societies“, *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nationality and Culture* 1 (1).